

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Tämä on alkuperäisen artikkelin rinnakkaistallenne (kustantajan versio).

Viite:

Hautamäki, T., Kinossalo, M., & Jousmäki, H. (2021). Tutkimuskentälle pääsy ja aineistonkeruu poikkeustilanteessa - kasvokkaisista kohtaamisista etävuorovaikutukseen. Teoksessa: M. Salminen-Tuomaala, K. Valkama, & S. Saarikoski (toim.), *Luovat, kestävät ja innovatiiviset opetus- ja kehittämismenetelmät ja -ratkaisut sosiaali- ja terveysalalla* (s. 43–57). (Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B. Raportteja ja selvityksiä 164). Seinäjoen ammattikorkeakoulu.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021082544134>

TUTKIMUSKENTÄLLE PÄÄSY JA AINEISTONKERUU POIKKEUSTILANTEESSA – KASVOKKAISISTA KOHTAAMISISTA ETÄVUOROVAIKUTUKSEEN

Tiina Hautamäki, YTT, vastuuyliopettaja
SeAMK Sosiaali- ja terveystieteiden laitos

Maiju Kinossalo, KM, projektipäällikkö
SeAMK Sosiaali- ja terveystieteiden laitos

Henna Jousmäki, FT, asiantuntija, TKI
SeAMK Sosiaali- ja terveystieteiden laitos

1 JOHDANTO

Koronapandemian aiheuttaman poikkeustilanteen vuoksi useat tutkimushankkeet ovat vaikeutuneet, jääneet tauolle ja keskeytyneet. Perinteinen aineistonkeruu, kuten kasvokkainen haastattelu, ei ole ollut mahdollista. (Sy ym. 2020.) Myös sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämistoiminnan hankkeissa tutkimuskentälle pääsy ja aineiston kerääminen on ollut haasteellista. Tutkimuskentälle pääsyn ehdot muuttuivat monin tavoin keväällä 2020, mikä on asettanut tutkijat soveltamaan tutkimushankkeissa suunniteltuja aineistonkeruumenetelmiä aivan uudella tavalla. Erityisesti laadullisen aineiston, kuten haastatteluiden ja osallistuvan havainnoinnin, suorittamisessa on voinut ilmetä ainutlaatuisia ja yllättäviä haasteita (Lobe, Morgan & Hoffman 2020). Tässä artikkelissa kysytäänkin, millaisia näkökulmia ja käytänteitä tutkijan on otettava huomioon, jotta kenttätyöskentely olisi tällaisessa poikkeustilanteessa mahdollista, ja miten aineiston

keräämistä voidaan toteuttaa. Tarkoituksena on selvittää, mitä aineiston keräämisessä huomioidaan sekä miten muutoksessa olevan ja ennakkoimattoman tutkimuskentän haasteet voidaan poikkeustilanteessa ratkaista. Lisäksi kuvataan sitä, miten kansainvälinen hanke toimii maailmanlaajuisessa pandemiatilanteessa, jossa kunkin osallistujan reagoinnit ovat erilaisia, mutta hankkeen suunnitelma, tavoitteet ja toimintatavat samat.

Artikkeli liittyy vuosien 2019–2022 aikana toteutettavaan eurooppalaiseen HORIZON 2020 rahoitteiseen CHILD-UP-projektiin, jonka tavoitteena on lisätä ymmärrystä toimintatavoista ja toimenpiteistä, joilla tuetaan maahanmuuttajataustaisten lasten kotoutumista edistävää toimijuutta sekä lisätään osallisuuden ja osallistumisen kokemuksia. Laadullista aineistoa on kerätty lapsilta ja nuorilta, heidän opettajiltaan, sosiaalityöntekijöiltä ja asioimistulkeilta sekä muilta sosiaalialan ammattilaisilta. Kerätyt aineistot liittyvät heidän kokemuksiinsa maahanmuuttajataustaisten lasten ja heidän perheidensä osallisuudesta ja kotoutumisesta. (Children Hybrid Integration, [viitattu 16.3.2021].)

Tutkimuksen tekoa ja kentälle pääsyä tarkastellaan CHILD-UP-projektin aineistonkeruun näkökulmasta. Poikkeustilanteessa tutkijat joutuivat päivittämään aineistonkeruun menetelmiä uusien suositusten ja työolojen vaihtuessa hallituksen päätösten ja koronatilanteen ennustamattoman kehittymisen myötä. Artikkelin aineistona ovat laadullisen aineiston keräämiseen liittyvät CHILD-UP-projektin tutkijoiden havainnot ja aineistonkeruuta koskevat muistiinpanot. Tutkijat reflektoivat ja tarkastelivat muistiinpanoissaan projektin etenemistä poikkeustilanteessa, kuten kentälle pääsyä, aineistonkeruuta ja ajallisten resurssien käyttöä. He pohtivat myös yhteistyötahojen kanssa toimimista kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Artikkelissa tuodaan esille, millaisia rajoituksia ja mahdollisuuksia poikkeustilanne asettaa tutkimukselle, jonka aineistonkeruu muuttui täysin etäyhteyksin tapahtuvaksi.

2 KENTÄLLE PÄÄSYN HAASTEET

2.1 Aineistonkeruun suunnitelmat ennen korona-tilannetta

Talven 2019–2020 aikana ennen koronaviruksen leviämistä hankkeessa oli tehty mittavat toimenpiteet aineistonkeruun tapausten hankkimiseksi ja aloittamiseksi. Tutkijat olivat juuri olleet aktiivisesti yhteydessä yhteyshenkilöiden kautta kaupunkien sellaisiin toimijoihin, jotka ovat henkilökohtaisesti tekemisissä maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten kanssa. Yhteyshenkilöiden kautta tavoitettiin satoja koulun ja sosiaalialan ammattilaista. Yhteyshenkilöiden lisäksi kenttäväkeen oltiin yhteydessä sähköpostitse ja puhelimitse. Erityisesti sosiaalialan ammattilaiset olivat hyvin tavoitettavissa puhelimitse. Opettajien henkilökohtaisia puhelinnumeroita ei ole saatavilla, joten siitä syystä erityisesti kaupunkien yhteyshenkilöt, kuten maahanmuuttajia opettavien opettajien koordinaattorit, olivat tutkijoille suureksi avuksi.

Hankkeen rahoitukseen kuuluvat tiedon levittämisen ja markkinoinnin yhteydessä luotavat materiaalit, joita oli teetetty yhteistyössä kilpailutetun mainostoimiston kanssa. Hankkeen markkinointimateriaalia levitettiin eri kanavissa, kuten Suomen CHILD-UP-projektin omilla verkkosivuilla ja Facebook-sivustolla sekä tutkijoiden henkilökohtaisissa viestintäkanavissa Facebookissa ja LinkedInissä. Näiden lisäksi markkinointimateriaalia, tutkimukseen osallistumiskutsut sekä SeAMKin muistiinpanovälineitä lähetettiin maapostilla kahden maakunnan osallistuvien kaupunkien kymmenien koulujen opettajanhuoneisiin. Materiaalin valmistelu, kilpailutus ja yhteistyö markkinointitoimiston kanssa ja hyvän tieteellisen käytänteen mukaisen viestinnän suunnittelu veivät paljon aikaa ja taloudellisia resursseja, jotka kuuluvat hankkeen rahoitussopimuksen puitteisiin.

Aineistonkeruu näytti olevan toteutumassa suunnitelmien mukaan. Tutkijat olivat päässeet kentälle jo aikaisemmassa kyselyaineiston keruun vaiheessa, ja yhteistyö aineiston keräämisen toisessa vaiheessa jatkui ja uusia yhteistyötahoja oli saatu mukaan (Kinossalo ym.

2020). Hankkeella oli tiedossa yhteistyötä viiden koululuokan kanssa jo osallistujakoulujen rekrytoinnin alkuvaiheessa. Opettajien kanssa sovittiin aikatauluja. Oppilaiden ja huoltajien materiaaleja, kuten tutkimustiedotteita, suostumuslomakkeita ja osittain tutkimusmateriaalia käännetettiin mahdollisten osallistujien omille äidinkielille.

Tämä aineistonkeruun vaihe pysähtyi maaliskuun puolivälissä 2020 koronaviruksen aiheuttamaan kansalliseen ja maailmanlaajuiseen poikkeustilaan, sen tuomaan hämmennykseen, epävarmuuteen ja lopulta koulujen sulkuaan viikoiksi. Lukuvuoden päättymiseen olisi ollut aikaa kaksi ja puoli kuukautta. Tutkijat eivät päässeet etenemään kenttätöissä ja aineistonkeruussa yhtenkään luokkaan keväällä 2020. Projektissa tehtiin päätös siitä, että koululuokkiin, poikkeustilanteessa opettamiseen ja oppimiseen annetaan koulurauha, koska koulurauha on valtakunnallinen ohjelma ja suositus. Tehty päätös noudatti myös hyviä tieteellisiä käytänteitä. Kaikki edellä mainittu työ, aika ja resurssit menivät hukkaan kuukausiksi, vaikka yhteydenpitoa koulujen ja sosiaalialan ammattilaisten kanssa pidettiin siitä huolimatta sopivassa suhteessa yllä.

Euroopan komissio myönsi automaattisesti hankkeille puoli vuotta lisää toteutusaikaa, mutta ilman rahallisia resursseja, mikä on tuonut paitsi ajankäytöllisiä, myös taloudellisia haasteita. Tutkijat ovat joutuneet arvioimaan, miten toteuttaa hanke venytetyssä, epävarmassa ja uudenaikaisessa tilanteessa pidemmässä ajassa, mutta samoilla käytettävissä olevilla resursseilla, kun tilanne on kokonaisuutena elävä ja muuttuva vielä pitkän aikaa.

2.2 Koronatilanne ja aineistonkeruun suunnitelmat

Keväällä 2020 aineistonkeruun suunnitelmaa jouduttiin mukauttamaan olemassa olevan tilanteen vuoksi. Kentälle pääsy vaikeutui huomattavasti, ja erityisesti kouluihin pääsy oli mahdotonta. Hankkeen tutkijat kussakin konsortiomaassa ryhtyivät maakohtaisesti ja paikallisesti selvittämään vaihtoehtoisia tapoja kerätä aineistoa ja etenivät kansainvälisen hankesuunnitelman mukaan siinä määrin kuin uusi tilanne sen salli.

Oli ymmärrettävä ja otettava huomioon myös se, että etäopetukseen siirtyminen oli opettajille, lapsille ja perheille hyvin kuormittava tilanne. Osa opettajista ja kouluista tuntui väsyneen tutkimuspyyntöihin, joita he ovat tottuneet jatkuvasti saamaan jo ennen koronaakin eri lähteistä. Lisäksi korona-aikana on käynnistetty useita poikkeusajan koulu- ja perheoloihin liittyviä kyselyitä (esim. Opetushallitus 2021), joten CHILD-UP-projekti kilpaili siinäkin suhteessa poikkeuksellisessa tutkimuskentässä siitä, mihin tutkimukseen mahdolliset osallistujat kokevat tärkeäksi osallistua muun työnsä ohessa.

CHILD-UP-projektissa jatkettiin yhteydenpidon ylläpitämistä niihin haastateltaviin, jotka olivat lupautuneet haastateltaviksi ennen yhteiskunnan sulkua, ja lisäksi sen rinnalle avattiin mahdollisuus vastata kysymyksiin kirjallisesti sähköisen kyselyn kautta. Samalla tutkijat selvittivät tietotekniikka- ja tietoturva-ammattilaisten sekä eettisen toimikunnan kanssa ja itsenäisesti eri menetelmien, välineiden, sovellusten ja laitteistojen toimivuutta, käytettävyyttä ja tietoturvaa etähaastattelujen ja tulevien etäluokahuonehavainnointien toteuttamiseksi ja tallentamiseksi. Tutkijat opettelivat uudenlaisia tapoja kerätä aineistoa etänä ja samoin kuin koko SeAMKin henkilökunnan eri tahot, ottivat digiloikan etätutkimuksen tekemiseen.

Tutkimuksen toteuttamisen tapojen lisäksi markkinoinnin tapaa oli mukautettava ja samalla markkinasisällön tekstiä oli muutettava vastaamaan koronatilanteesta aiheutuneita uusia menetelmällisiä toimia. Kaikki tutkimuksessa muuttuneet metodologiset toimenpiteet täytyi kierrättää uudelleen eettisen toimikunnan kautta ja kansainväliseltä projektin ohjausryhmältäkin tuli siihen uusia ohjeita: miten toimitaan eettisesti mahdollisessa etätilanteessa ja millä tavalla siitä informoidaan uusissa suostumuslomakkeissa. Kansainvälisten ohjeiden sovittaminen suomen kieleen ja kulttuuriin sekä Suomen koronatoimiin vaati projektitiimin sisäistä ja syvää keskustelua. Tämä prosessi vei viikkoja ja tarvittiin uusia käännöksiä suostumus- ja tiedotelomakkeista. Dokumenttien päivitys vei paljon aikaa.

Vaikka lasten ja nuorten kanssa haastattelut ja luokahuonehavainnointi eivät päässeet alkuunkaan, pystyttiin koulun ja sosiaalialan

ammattilaisten kanssa tekemään etänä aineistonkeruun yhteistyötä ja jatkamaan alun hämmennyksen jälkeen. Etänä toteutettiinkin lähes neljäkymmentä ammattilaisten haastattelua. Myös heidän osallistumistaan koskevat suostumuslomakkeet muutettiin etämuotoon ja vietiin sähköiseen järjestelmään. Haastatteluita tehtiin sekä yksilö- että ryhmähaastatteluina ja sovellukseksi valikoitui Skype for Business -versio sen tietoturvatallennuksen toimivuuden vuoksi. Haastattelut tallennettiin SeAMKin sisäiselle asemalle, joka ei ole yhteydessä internettiin, ja johon vain projektin tutkijoilla on pääsy salasanan kautta.

Haastattelut onnistuivat hyvin, mutta sovittelu varsin kuormittavassa tilanteessa täytyi tehdä hyvien käytänteiden mukaisesti ja vastapuolen työtilannetta kuunnellen. Koronatilanteessa on jouduttu punnitsemaan monin verroin sitä, mikä on hyvää tieteellistä, vastapuolta kunnioittavaa toimintaa ja miten voidaan toimia parhaalla tavalla ja eettisesti ilman, että kuormitetaan tärkeää työtä tekeviä sosiaali- ja koulutusalan ammattilaisia yhtään enempää valmiiksi haastavassa tilanteessa.

3 AINEISTONKERUUN KOKEMUKSIA POIKKEUSTILANTEESSA

3.1 Yhteistyön haasteita

Ymmärrettävästi erityisesti koulujen kanssa yhteistyö muuttui ja väheni, mutta myös osittain jatkui. Kevään 2020 ensimmäisen sulun myötä menetettiin yhteistyöhalukkaita kouluja ja opettajia, koska tilanne vaati heiltä huomattavaa soveltamista perustyön äärellä ja aiheutti huolta omasta ja oppilaiden hyvinvoinnista ja jaksamisesta. Tällaisessa tilanteessa tutkijoiden tuli ymmärtää äärimmäisen herkästi, mitä koronatilanne opettajille merkitsi.

Joidenkin sellaisten yhteistyökumppaneiden kanssa, jotka saatiin yhteistyöhön ennen pandemiaa, yhteistyö jatkui sitoutuneesti ja joustavasti, mutta osan kanssa yhteistyö katkesi. Koulun ulkopuolisten sosiaalialan ammattilaisten kanssa yhteistyö jatkui helpommin koronatilanteessa. Kuitenkin etenkin koulupuolen sosiaalialan ammattilaisia

on ollut haastava saada mukaan, vaikka jopa heidän esimiehensä ovat kutsuneet ja motivoineet ammattilaisia osallistumaan tutkimukseen.

Jo ennen koronan aiheuttamaa tilannetta oli haastavaa saada mukaan opettajia, jotka ovat maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten opettajina tai ohjaajina uudessa tilanteessa etsimässä omaa kieli- ja kulttuuritietoista pedagogiikkaansa. Tämä on seurausta monesta asiasta, mutta etenkin kansallisten, yhteisten tai valmistavan opetuksen käytänteiden ja opettajien maahanmuuttajaopetukseen tähtäävän koulutuksen puute eri kouluasteilla johtavat siihen, että opettajat eivät koe saavansa riittävää tunnustusta työn- tai ammatinkuvalleen. Keskeiseksi kysymykseksi muodostui, miten tutkia maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten luokkahuonearkea, jos sitä ei tunnusteta erityistä osaamista vaativaksi alakseen kansallisesti. Lisäksi maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten opetustilanteisiin kietoutuu monia traumaattisia elämän kokemuksia (Lääkkölä & Murto 2017). Niiden läsnäolo on käsin kosketeltavaa: opettajat tekevät monipuolista kasvatusta ja opetustyötä ryhmissä, jotka ovat sekä oppilaiden iältä, taustoilta ja kieli- ja kulttuuritietoisesta näkökulmasta hyvin heterogeenisiä. Opettajat työskentelevät konkreettisesti sellaisten lasten ja nuorten kanssa, joiden taustalta voi löytyä esimerkiksi sotakokemuksia, pakolaisuutta tai perheettömyyttä. Tavoiteltu tutkimuskohde on näin ollen jo ennestään huomattavaa eettistä pohdintaa ja herkkyyttä vaativa kenttä, jonka lähestyminen tarvitsee alan tuntemusta.

Koronatilanne kuormitti opettajia entisestään. Kaikilla opettajilla on tunnistetusti ja ymmärrettävästi jo ennen koronaa hyvin kuormittava työ (Kauppi, Vesa & Olin 2020; Lerkanen ym. 2020), joten heidän osallistamisensa osittain toiminnalliseen tutkimukseen on erityisen haastavaa, varsinkin kun niin sanotusti kurkistetaan koululuokkiin tilanteessa, jossa heitä ei työnimikkeellä tai palkallisesti tunnusteta erityistä opettajan työtä tekeväksi joukoksi. Tutkimuksen eräänä tavoitteena on vahvistaa tätä ammatinkuvaa ja sekä lisätä ymmärrystä kansallisista että eurooppalaista käytänteistä.

Hanke lisää ymmärrystä maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten omasta, aktiivisesta kotoutumisesta ja sitä tukevista käytänteistä

koulussa sekä opettajien ja sosiaalialan ammattilaisten työstä heidän kanssaan. Jokaisen projektiin osallistuneen haastateltavan kanssa on yhdessä tunnistettu se, miten tärkeää on tehdä yhteistyötä tämän ilmiön parissa. Haasteltujen ammattilaisten näkemykset ovat äärimmäisen antoisia ja jokaisen osallistuminen oli hyvin merkittävää. Hankkeen haastattelut ovat kerryttäneet arvokasta tietoa siitä, miten voidaan moninaisesti tukea kotoutumista edistävää toimijuutta: mitä ja millaista on lähtökohtaisesti kielitietoinen, kulttuuritietoinen, moninaisuutta arvostava ja oppimista aktiivisesti tukeva kasvatus-, opetus- ja moniammatillinen yhteistyö, ja millaiset asiat sitä haastavat.

3.2 Etähaastatteluiden toteuttaminen ja kommunikaatio

Kasvokkaista ja keskustelunomaisuuteen pyrkivää haastattelua pidetään laadullisessa tutkimuksessa aineistonkeruun muotona, joka tuottaa yleensä rikasta aineistoa (Torrentino 2020, 6). Etähaastattelu poikkeaa kasvokkaisesta haastattelusta ja sen toteuttamisessa tulee huomioida monia käytännön puolia, sillä monia asioita tulee tehdä toisin verrattuna lähihaastatteluun. Etänä tapahtuvassa aineistonkeruussa ei nähdä tutkimukseen osallistuvia fyysisessä, samassa tilassa tapahtuvassa vuorovaikutuksessa, minkä vuoksi tutkimuksesta, suostumuksesta ja aineistonkeruun tavoista ja analyysin ja raportoinnin tavoista tulee antaa riittävästi tietoa ja kysyä, mitä tutkimukseen osallistuva haluaa tietää ennen kuin ryhtyy tutkimuksen tapaukseksi.

Luottamuksen saavuttaminen haastateltavien kanssa on tärkeää. Haastateltavat ovat kertoneet koskettavistakin tapahtumista, ja siihen vaaditaan luottamuksellinen suhtautuminen tutkijaan. Etähaastattelun onnistunut toteutuminen edellyttää sekä haastateltavalta että tutkimusta toetuttavalta haastattelijalta vahvaa sitoutumista tilanteeseen, vaikka kasvokkainen keskustelu puuttuu (Torrentina 2020, 5). Kun luottamuksen synnyttäminen tapahtuu etänä, siihen liittyy kaikki viestintä. Myös sosiaalisessa mediassa tapahtuva viestintä on merkitsevää; millaisen sosiaalisen median kuvan tutkija antaa itsestään. Lisäksi tutkijalla tulee olla olemassa riittävästi sähköistä materiaalia,

jota voi jakaa ja josta tutkimukseen osallistuva voi löytää omallakin ajallaan riittävästi tietoa tutkimuksesta ja tutkimuksen tekijöiden luotettavuudesta.

Käytännön tilanteessa hankkeen tutkijat keskustelivat haastatteluun osallistuvien kanssa ennen nauhoittamisen aloittamista. Koska etänä haastateltava ei näe, milloin nauhuri menee päälle, kerrotaan hänelle etukäteen, milloin nauhoitus alkaa. Haastattelun alussa tuodaan esille myös salassapitovelvollisuus ja se, että kaikkeen ei tarvitse vastata. Tutkimukseen osallistuville ammattilaisille on äärimmäisen luottamuksen paikka kertoa omasta työstään ja maahanmuuttajataustaisten lasten kohtaamisesta. Tutkijan tulee osoittaa etäyhteydessä kunnioitusta ja tunnistaa, miten haastava työnkuva näillä ammattilaisilla on. Luottamuksen rakentaminen etätoiminnoissa saa erilaisen toimintatavan fyysisen vuorovaikutuksen puuttuessa. Haastattelun etenemisessä ei voi näyttää eleillä ja ilmeillä suhtautumista haastateltavaan, asiaan tai tilanteeseen, vaan se on tuotava ilmi muilla keinoilla, kuten välipuheella, äänensävyllä tai hymähtelyllä, joita tavallisesti olisi haastattelussa vältettävä sen selkiyttämiseksi ja litteraatiovaiheen puhtaaksikirjoittamisessa sekä sen lukemisessa ja analysoimisessa. Tämä tekee etähaastattelusta monella tavalla menetelmällisesti erilaisen kuin samassa fyysisessä tilassa tapahtuvan kasvokkaisen haastattelun.

Näin ollen etähaastattelun kommunikaatio on erilaista verrattuna haastatteluun, jossa tutkija on läsnä samassa tilassa haastateltavien kanssa. Etähaastattelun eleiden ja ilmeiden näkymättömyys korostaa haastateltavan äänen merkitystä. Etähaastattelussa tutkija ei voi tulkita haastateltavan jaksamista, innostuneisuutta ja olotilaa eleistä ja ilmeistä, vaan on pitkälti ääniyhteyden varassa, jossa korostuu haastateltavan kerroksen reaaliaikainen tulkinta. Siten haastattelun loppuun saattaminen laittaa tutkijan pohtimaan erittäin aktiivisesti sitä, mitä voi kysyä ja miten kauan haastattelua voi jatkaa. Etänä haastattelemineen on raskaampaa kuin kasvotusten haastattelu, koska tutkijan on syytä olla kuulolla pienistäkin vihjeistä, mitä toisen ääni antaa olettaa. Intensiivinen vuorovaikutus, kuuntelu ja haastattelun johdatteleminen eteenpäin voivat viedä voimia, ja tapahtuessaan etänä nämä voimat täytyy pinnistää äärimmillen. Haastattelijan tulee keskittyä todella vahvasti kuuntelemaan,

tuleeko sanavalinnoissa, äänenpainossa tai muissa äännähtelyissä esiin jotain ”rivien välistä”. Kasvotusten tällaisia vihjeitä voisi lisäksi saada katseesta ja kehonkielestä, mutta juuri niiden puuttuminen vaatii jatkuvaa tarkkaa kuuntelua ja kuullun tulkintaa kontekstissa. Etähaastattelua voi verrata haastattelijan kaksirooliseen vastavuoroisuuteen: tutkijan on toisaalta annettava haastateltavalle merkkejä siitä, että hän kuuntelee, huomioi ja suhtautuu haastateltavaan sekä asiaan asianmukaisesti, ja tutkijan on toisaalta seurattava aktiivisesti haastateltavan antamia pieniäkin vihjeitä siitä, mihin haastattelua voi kuljettaa, millainen olo- ja tunnetila haastateltavalla on ja miten hänen kanssaan on toimittava, että haastattelusta tulee onnistunut paitsi tutkimuksen, myös tutkimukseen osallistuneen näkökulmasta.

Etäyhteyksin toteutettava ryhmähaastattelu eroaa verrattuna kasvotusten tapahtuvaan haastatteluun myös siinä, että haastattelijan voi olla vaikea erottaa eri puhujia toisistaan äänen perusteella. Näin on etenkin, jos puhujilla on hyvin samankaltainen ääni toistensa kanssa tai jos haastattelussa on mukana asioimistulkki, joka ei eri käännös- viestinnässään erottele kenen puheenvuorosta oli kyse, sillä hän ei välttämättä itsekään puhelimesta tunnista kuka puheenvuoron käytti. Ryhmähaastattelut ovat olleet tässä suhteessa tutkijoille helpompia tulkita, jos haastateltavat ovat avanneet puheenvuoronsa kertomalla, kuka eri haastattelun vaiheissa on äänessä. Tämä voi kuitenkin tehdä spontaanista keskusteleavasta haastattelusta jäykkää.

3.3 Tutkijan aikaresurssit ja etänä tapahtuva aineistonkeruu

Ajankäytön hallinta on yksi tutkimuksen teon tärkeä elementti. Tutkijalta edellytetään ajallisuuden taitoa (Kinossalo ym. 2020). Koronatilanne haastoi tutkimuksen tekemiseen liittyvää ajankäyttöä. Aika tavallaan pysähtyi, kun tutkimuskentälle pääsy vaikeutui ja tutkimuksen tekemisen vaiheita tuli suunnitella uudestaan. Koronatilanne on myös muuttunut jatkuvasti, joten muokatut, uudet suunnitelmat eivät välttämättä ole toteutuneet ja muuttunut tilanne on voinut vaatia jälleen uusia suunnitelmia. Aikaa on kulunut aineistonkeruun suunnitelmien päivittämiseen ja uusien ratkaisujen miettimiseen.

Etäaineistonkeruu ei kuulunut hankkeen alkuperäiseen suunnitelmaan, minkä vuoksi uusi suunnitelma, sen hyväksyminen, eettiset toimenpiteet, suostumusten muuttaminen vastaamaan uutta tilannetta ja asiakirjojen käännettäminen ovat olleet aikaa vieviä tutkimuksen osa-alueita. Lisäksi kansainvälisessä hankkeessa prosessit ovat pitkiä ja monivaiheisia. Ne saattavat tuoda eteen yllättävältäkin tuntuvia työtehtäviä.

CHILD-UP-projektissa toteutettiin ennen haastatteluita ammattilaisten ja lasten kyselyt (Kinossalo ym. 2020). Haastattelutilanne on kyselyn vastaamiseen verrattuna erilainen ja tiivis tutkijan läsnäoloa vaativa aineistonkeruun osa. Konkreettiseen aineistonkeruuseen eli elektroniseen kentällä oloon kuluva aika on pientä suhteessa siihen liittyvään tausta- ja jälkityöhön. Siihen liittyvä organisointi, järjestäminen, suostumuksen saaminen ja riittävä tiedonanto tutkimuksesta vievät aikaa – samoin tietysti haastateltavien hankinta erilaisista kanavista. Hankkeessa tulee huomioida eettiset, hyvät tieteelliset käytännöt ja rahoittajan dokumentointia koskevat ohjeet. On useita dokumentteja, jotka tutkijan pitää valmistaa hyvissä ajoin ennen aineistonkeruuta, ja osa niistä täytyy toimittaa tutkittaville tutustuttavaksi ja hyväksyttäväksi etukäteen.

Etähaastatteluiden toteuttaminen on vienyt tavallista enemmän aikaa, mutta huolellinen valmistautuminen on kannattanut, sillä haastattelut ovat sujuneet etänä pääosin hyvin. Tekninen toteuttaminen vaati testaamista ja tutkijat asettivat ajoissa kaikki laitteet valmiiksi haastattelua varten. Ääniyhteys on toiminut haastattelutilanteissa hyvin joitakin satunnaisia yhteyden katkeamisia ja uudelleen yhdistämisiä lukuun ottamatta. Kentälle pääseminen on toisinaan ollut hankalaa teknisesti: ongelmia on tutkittavien puolella usein äänen laadussa, kameran toiminnassa, puhelin- tai verkkoyhteydessä, jopa laitteen virtalähteissä.

Toisinaan etätilanne on helpottanut tutkijan työn ajankäyttöä, kun ei ole tarvinnut matkustaa haastateltavan luokse. Keväällä 2020 muutamissa haastatteluissa näkyi koronan aiheuttama koulujen ja osittain myös päivähoiton sulkeminen, kun haastateltavat pahoittelivat taustalta kuuluvia muiden perheenjäsenten tai keittiötoimien ääniä.

Tämänkaltaisissa tilanteissa tutkija tarkisti, haluaako haastateltava siirtää haastattelua toiseen ajankohtaan, mutta kaikki olivat halukkaita hoitamaan haastattelun juuri sovittuna aikana. Haastateltaville on hyvä tuoda esille, että tarpeen vaatiessa voi pitää tauon ja keskeyttää nauhoittamisen. Yhtä lailla siihen aikaan myös tutkijoiden kotona oli perheenjäseniä paikalla, mikä velvoitti tutkijoita tekemään tarvittavia valmisteluita siihen, että haastattelu pysyi tutkijan ja haastateltavan välisenä ja että muu perhe ei kuullut tai häirinnyt tilannetta. Poikkeuskeväänä tämä aiheutti runsaasti ylimääräisiä järjestelyitä.

Monikielisessä tutkimuskontekstissa prosessin yksi paljon aikaa vievä osa on tutkittavien omien äidinkielen ja heidän huoltajien omien äidinkielen selvittäminen ja käännöstyöt. Sitä hankkeessa on tehty ensin työpakettien johtajien valmistamista englanninkielisistä dokumenteista suomeksi sekä tutkittavien tarpeiden mukaan lukuisille eri kielille. Tähän menevä aika riippuu myös käännöspalveluiden saatavuudesta kyseisellä hetkellä. Lisäksi aineistonkeruun keskellä täytyi tehdä kaksi kilpailutusta käännöstyön tarjoajista, koska aikaisempi yhtiö muutti yhtiömuotoansa eikä näin ollen voinut tarjota palveluitansa meille enää: tämä kuvastaa erästä taustatyötä, jota tehdään ennen haastattelu- tai havainnointitilanteeseen pääsyä.

4 LOPUKSI

Hanke toimii osana eurooppalaista toimintaympäristöä poikkeuksellisissa oloissa. Koronatilanne on globaali haaste, mutta hanketoiminnan käytännöissä se näyttäytyy pääosin lokaalina tilanteena. Tutkijat toimivat kansallisella tasolla ja paikallisessa kontekstissa ratkoessaan koronatilanteen ja aineistonkeruun ongelmia. Aineistonkeruu on voinut jatkua, kun tutkimushaastatteluun suostuneet ovat pitäneet hanketta tärkeänä ja halunneet osallistua kehittämistyöhön. Toisaalta myös haastattelusta kieltäytyneet ovat osoittaneet arvostavansa hankkeessa tehtävää työtä.

Poikkeustilanteessa tutkittavien mukaan saaminen ei ole yksinkertaista. Etänä tapahtuvan tutkimustoiminnan ja osallistujien saavuttamisen haasteena voi olla, että aineistonkeruu ei tavoita yhteiskunnan haavoit-

tuvia ihmisryhmiä (Renosa ym. 2021, 2). Etänä tapahtuva aineistonkeruu edellyttääkin tutkijoilta luovuutta ja sensitiivisyyttä. CHILD-UP-hankkeen osallistujat olivat tottuneita etäyhteyksien käyttöön, mikä edisti osallistumista ja etähaastatteluiden onnistumista. Tutkittavien mukaan saaminen ei kuitenkaan tapahdu pelkästään tutkijoiden suostuttelun ja toiminnan pohjalta. Voi olla, että yhteistyötahojen hallinto ei anna lupaa tutkijoille tulla keräämään aineistoa. Myös yksittäinen mahdollinen tutkimukseen osallistuva henkilö voi kieltäytyä tutkimusyhteistyöstä. Tämä asettaa haasteita, eikä hyviä käytänteitä päästä tutkimaan poikkeustilanteessa. Tutkimus ei saavuta tavoitellussa määrin koulun arkea ja maahanmuuttajalasten tilanteita, vaikka se olisi hankkeen tavoitteiden saavuttamisen kannalta tärkeää, ja vaikka tutkittava kohderyhmä pitäisi tutkimusta tärkeänä. Tutkimukseen kutsuttavilta opettajien ja sosiaalialan toimijoiden on ymmärrettävästi mahdoton tunnistaa, mihin tutkimukseen on kannattavaa lähteä mukaan. Siinä samassa, ikään kuin kilpailutilanteessa, ovat samalla viivalla erilaiset tutkimustahot ja aiheet. Tutkimukseen osallistumisen voi ratkaista esimerkiksi henkilökohtainen kiinnostus tutkimusaihetta kohtaan tai oma jaksaminen.

Osa haastatteluihin osallistuneista on oudoksunut tutkittavien alueiden valintaa: ne eivät ole sellaisia, joissa maahanmuuttajia olisi eniten maassamme. Tämä kuitenkin tuo tutkimukselle uutuusarvoa, sillä tällaisten alueiden kouluissa kertynyt tieto lisää erilaisten alueiden ymmärrystä ja tietoa maahanmuuttajataustaisten oppilaiden kouluoloista ja opettajien kokemuksista ja tarpeista. Aineistonkeruun aikana on käynyt ilmi, että hanketta pidetään tärkeänä myös kentällä. Hankkeessa tutkitaan asioita, joilla on merkitystä maahanmuuttajalasten osallisuutta ja inklusiota koskevan tiedon lisäämisen, ymmärtämisen ja kehittämistyön edistämiseen.

Aineistonkeruun haasteisiin liittyvä huoli on koronan myötä jaettu yhdessä muiden hankkeessa mukana olevien maiden kanssa. Käytännössä SeAMKin tiimi on kuitenkin itse selvittänyt etätoteutuksen teknisiä ja tietosuojaan liittyviä vaatimuksia sekä luonut uusia toimintatapoja ja ohjeita. Muut hankkeen toteuttajamaat näyttävät toimineen yhtä omaaloitteisesti, kukin on sopeuttanut aineistonkeruusunnitelman omaan yhteiskunnalliseen ja paikalliseen tilanteeseen sopivaksi.

Kasvokkaisten kansainvälisten tapaamisten puuttuessa eurooppalaiset kollegat on tavattu videovälitteisesti ja vain hankkeen asioiden tiimoilta. Epäviralliset keskustelut jäävät pois, jolloin kollegoiden ammatillinen tausta, työtavat tai henkilökohtaiset kiinnostukset eivät tule tutuksi. Videokokouksissa puheenvuoroja käyttävät kaikkien osallistujamaiden tutkijat, mutta moniääninen keskustelu tutkimuksen sisällöistä ei silti tunnu toteutuvan, sillä kokoukset kulkevat lähinnä kysymys-vastauslinjalla.

CHILD-UP-projektin kotimaan tiimin tutkijat ovat toivoneet tiiviimpää yhteistyötä ja kansainvälisen johdon voimakkaampaa ohjeistusta toimia poikkeustilanteessa. Tutkijat ovat joutuneet tekemään kansallisella tasolla kompromisseja EU:n Horisontti 2020 -ohjelman rahoitus sopimuksen, CHILD-UP-hankesuunnitelman ja -tavoitteiden, Euroopan komission, työsopimusten, resurssien ja koronan kuormittavassa ristipaineessa.

Poikkeustilanteessa tutkijoiden tehtävänä on ollut sopeutua, muuttaa tutkimusstrategioitaan ja kehittää etäaineistonkeruun menetelmiä (Torrentina 2020; Valdez & Gubrium 2020). Tutkimuksen aineiston keruun kentästä tuli virtuaalinen, joka ei ollut paikkaan sidottu (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014). Kenttä muodostui erilaisista etäyhteyksien kautta avautuvista yhteyksistä ja tutkijoiden ohjaamista haastattelutilanteista. Aineistonkeruun etätoteutusten kehittäjinä tutkijat ovat saaneet tehdä pioneerityötä.

LÄHTEET

Children Hybrid Integration (Child-up). Ei päiväystä. Child up - Lasten ja nuorten osallisuuden pedagogiikkaa kouluissa ja kasvatusyhteisöissä – moninaisen kotoutumisen tutkimus- ja innovaatioprojekti. [Verkkosivu]. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu. [Viitattu 16.3.2021]. Saatavana: <https://www.seamk.fi/yrityksille/tki-projektit/child-up/>

Hämeenaho, P. & Koskinen-Koivisto, E. 2014. Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Teoksessa: P. Hämeenaho & E. Koskinen-Koivisto (toim.) Moniulotteinen etnografia. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: Ethnos ry. Ethnos toimitte 17, 7–31. [Viitattu 31.3.2021]. Saatavana: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-68509-3-1>

Kauppi, M., Vesa, S. & Olin, N. 3.9.2020. Kuinka ope jaksaa? [Blogikirjoitus]. Helsinki: Työterveyslaitos. [Viitattu 16.3.2021]. Saatavana: <https://www.ttl.fi/blogi/kuinka-ope-jaksaa/>

Kinossalo, M., Kuusipalo, P., Jousmäki, H., Hautamäki, T. & Sihto, J. 2020. Ajallisuus ja aineistojen keräämisen taito: kokemuksia kasvatusinstituutioiden kentältä. Teoksessa: M. Salminen-Tuomaala, J. Hallila, S. Saarikoski & T. Tapio (toim.) Tietoa, taitoa, teknologiaa. [Verkkojulkaisu]. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B. Raportteja ja selvityksiä 157. [Viitattu 10.3.2021]. Saatavana: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020100983562>

Lerkkanen, M.-L., Pakarinen, E., Messala, M., Penttinen, V., Aulén, A.-M. & Jögi, A.-L. 2020. Opettajien työhyvinvointi ja sen yhteys pedagogisen työn laatuun. [Verkkojulkaisu]. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, psykologian laitos. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 358. [Viitattu 30.3.2021]. Saatavana: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8324-6>

Lobe, B., Morgan, D. & Hoffman, K. 2020. Qualitative data collection in an era of social distancing. *International journal of qualitative methods*. doi: 10.1177/1609406920937875

Lääkkölä, J. & Murto J. 2017. 2017. Valmistavan luokan opettajien käsityksiä ja kokemuksia trauman kokeneen maahanmuuttajaoppilaan tukemisesta. [Verkkojulkaisu]. Oulun yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. [Viitattu 30.3.2021]. Saatavana: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-201712013253>

Opetushallitus. 2021. Tilannetietoa poikkeusoloista ja tiedonkeruista. [Verkosivu]. [Viitattu 18.3.2021]. Saatavana: <https://www.oph.fi/fi/tilannetietoa-poikkeusoloista-ja-tiedonkeruista>

Renosa, M. D. C., Mwamba, C., Meghani, A., West, N., Hariyani, S., Ddaaki, W., Sharma, A. & Beres, L. 2021. Selfie consents, remote rapport, and Zoom debriefings: collecting qualitative data amid a pandemic in four resource-constrained settings. *BMJ Global Health* 6 (1). doi: 10.1136/bmjgh-2020-004193

Sy, M., O'Leary, N., Nagraj, S., El-Awaisi, A., O'Carroll, V. & Xyrichis, A. 2020. Doing interprofessional research in the COVID-19 era: a discussion paper. *Journal of interprofessional care* 34, 600–606. doi: 10.1080/13561820.2020.1791808

Torrentina, M. C. 2020. Online data collection as adaptation in conducting quantitative and qualitative research during the COVID-19 pandemic. *European journal of education studies* 7 (11). doi: 10.46827/ejes.v7i11.3336

Valdez, S. E. & Gubrium, A. 2020. Shifting to Virtual CBPR Protocols in the time of Corona Virus/COVID-19. *International journal of qualitative methods* 19, 1–9. doi: 10.1177/1609406920977315